

“ بیر نحوی نوکته ”

آورین مقدم

بؤیوک موباریمیز شهید شیخ محمد خیابانی اوچون ۸۰ - جی ایله کئچیریلن آغیرلاما قورولتاییندا، بیلدیرش لر اوزره یازیلان “ شیخ محمد خیابانی آغیرلاما قورولتایی ” ترکیبی، بعضی دوستلارین “ خیابانی دان سونرا بیر «نین» دوشموشدور ” دئمه سینه سبب اولدو. یعنی اونلار بئله اینانیردی لار کی «نین» گلمه مه سی بو ترکیب غلط اولماسینا سبب اولموشدور. بو مورید ده بحث اوزان دیغینا گؤره، بیر سیرا دوستلار اونا “ نین تارتیشماسی ” آدی وئریب، اکثر یازیلاردا بئله نجی بیر حالا راست گلدیکلری اوچون “ ایندی بیلمه ییریک بو «نین» ی یازاق یوخسا یوخ ” دئییه، میزاح ائدی ریلر.

حورمتلی یازیچی اسماعیل هادی نین “ ترکی هنر است ” ادلی اثرینی واراقلا یاندا، ۱۹۷ - جی صحیفه ده بو مورید ده تقریباً موکمل بیر بحثین آچدیغینی گؤردوم. بو اساسدا اورادا گلن سؤزلره دایاناراق یوخاریداکی ترکیب دوز و یاخود غلط اولماسینی آراشدیرماق ایستردیم :

فارسجا و عربجه دیلرینده ترکیب ایکی حالتدن خاریح دئییل : صفت + موصوف، مضاف + مضاف الیه. اؤرنک اوچون : سیب سرخ، دیوار مدرسه. آنجاق تورکجه ده بئله فورملارلا ترکیبلری بؤلکم اولماز! تورکجه میزده ترکیبلر، ایستر صفت و موصوف و یاخود موصوف و مضاف الیه اوچ نؤوعه بؤلونرلر :

۱- بیرینجی ترکیب نؤوعو :

دئمک معمولی ترکیب دیر. بو ترکیبده ایکینجی طرف همیشه آد (ایسم) اولوب، بیرینجی طرف ایسه ایسم، صفت، سای، ضمیر، فعلی صفت اولاییلر.

اؤرنک : داش کۆرپو، یاشیل چیمن، بئش گون، بو آدام، قیریلمالی ایلگی.

بو ترکیب جومله یه داخل اولاندا، بیرینجی طرف ثابت قالار و نحوی علامت لر ایکینجی طرفه آرتیریلار :

یاشیل چیمنده قوشلار نغمه قوشورلار.

بئش گونلوک عؤمور ده نه وار؟!

۲- ایکینجی ترکیب نۆوعو :

بحثیمیز اساساً بو ایکینجی و اوچونجو ترکیب نۆوعو باره سینده اولاجاق. بو ترکیبده، بیرینجی ترکیبین ترسه سینه، نحوی علامت واردیر و ایکینجی طرفه آرتیریلار. ایکینجی طرفه عوموماً صیفت یا ایسم اولار. آنجاق بیرینجی طرف ایسم دن سئوی، فعلی صیفت و یا فعلی ترکیب اولاییلر.
اؤرنک : ائل دردی، باش آغریسی، آریا چؤرگی، سو ایتی.

۳- اوچونجو ترکیب نۆوعو :

بو ترکیبده نحوی علامت هر ایکی طرفه آرتیریلار. اول طرفه همیشه میلکی ضمیر اولان «ین» آرتیریلار.
اؤرنک : الین آمگی، آدامین یاخشیسی، ائلین اوغولو.
دئمک، ایکینجی و اوچونجو ترکیب نۆوعونون ظاهیری تفاوتو، بیریده «ین»ین اولوب، او بیریسینده اولماماسی دیر. آنجاق آنلام باخیمیندان ظاهیره آرالاریندا هئچ فرق گؤرونمه سده، اساسلی تفاوتلاری واردیر.
ایکینجی ترکیب نۆوعونده، هدف و آماج ایکینجی طرفی ایضاح ائتمکدیر. یعنی ایکینجی طرف اساس توتولور.
آنجاق اوچونجو ترکیب نۆوعونده، هدف، بیرینجی طرفی ایضاح ائتمکدیر. یعنی بیرینجی طرف اساس توتولور. نئچه میثال ایله مسأله نی داها آچاق :

باغچا قاپیسی، ائو قاپیسی --> بورادا ترکیب، ایکینجی نۆوع دور و ایکینجی طرف اساس توتولدوغونا گؤره، قاپیلار بیر - بیریندن فرقلی دیرلر. بیری باغچا قاپیسی و باشقاسی ائو قاپیسی دیر!

باغچانین قاپیسی، ائوین قاپیسی --> بورادا ترکیب، اوچونجو نۆوع دور و بیرینجی طرف اساس توتولدوغونا گؤره، قاپیلارین هئچ فرقی یوخدور، بلکه منظور باغچا ایله ائوین فرقینی گؤستریمک دیر. باشقا سؤزله بو ترکیبده، بیرینجی طرفین دیشمه سی، ایکینجی طرفین آنلامینی هئچ پوزماییر و دیشمه بیر.

بو ترکیبلرین اوللرینه بیر ضمیر یا صیفت آرتیرساق، یئنه ده اولارین تفاوتلارینی گؤره جگیک :

بو باغچا قاپیسی = این درب باغ

بو باغچانین قاپیسی = درب این باغ

تورک دیلینده اولان ترکیبلرله تانیش اولدوق، اصل مطلبه کئچک. نظریمیزده اولان ترکیبی یکی جور یازا

بیلریک :

(۱) شیخ محمد خیابانی آغیرلاما قورولتایی

(۲) شیخ محمد خیابانی نین آغیرلاما قورولتایی

بورادا " شیخ محمد خیابانی " بیرینجی طرف و " آغیرلاما قورولتایی " ایکینجی طرف سایلییر. (۱) - جی حالدا، " آغیرلاما قورولتایی " نظرده توتولور و " شیخ محمد خیابانی " اونون کیمین قورولتایی اولدوغونو گؤستیریر. بو ترکیب بئله ده اولاییلر : ستارخان آغیرلاما قورولتایی، باقیرخان آغیرلاما قورولتایی. بورادا آغیرلاما قورولتاییلاری بیر - بیرلریندن فرقلی دیرلر.

(۳) - جی حالدا، " شیخ محمد خیابانی " نظرده توتولور و " آغیرلاما قورولتایی " اونو ایضاح ائدیر. بو ترکیب بئله ده

اولاییلر :

شیخ محمد خیابانی نین آغیرلاما قورولتایی

شیخ محمد خیابانی نین موجسمه سی

شیخ محمد خیابانی نین سؤزلری

ایندی بیر ضمیر بو یکی ترکیبین اوللرینه آرتیراق :

بو شیخ محمد خیابانی آغیرلاما قورولتایی = این کنگره بزرگداشت شیخ محمد خیابانی

بو شیخ محمد خیابانی نین آغیرلاما قورولتایی = کنگره بزرگداشت این شیخ محمد خیابانی (گویا شیخ محمد

دیگری نیز وجود دارد)

نهایت بو کی " شیخ محمد خیابانی " اوچون توتولان قورولتایی باشقا شخصیتلریمیز اوچون توتولان

قورولتاییلاردان فرقلندیرمک و آیرماق اوچون اونو ایکینجی نوع ترکیب ایله یازماق داها دوز نظره گلیر. یعنی " شیخ

محمد خیابانی آغیرلاما قورولتایی " کیمی.

بو نوکته نی ده آرتیرمالی یام کی، اساساً کیچیک لیکدن، اوشاقلیق چاغلاریندان آنادیلیمیزده تحصیل آلاماغیمیزا

گؤره، تورک دیلی و ادبیاتی و اؤز لیکله " نحو " علمی باره سینده معلوماتیمیز اولدوقجا آزدیر و بو مسأله تورک دیلینده

یازی یازماق ایسته یین چاغ اؤزونو آیدینجاسینا گؤستیریر و ائله بو چتینلیکلریمیزدن بیرسی ده همین ترکیبی نوعلرین

هارادا و نه چئشید ایشلتمه سینا دوزگون بیلیمه مگیمیزدیر. بو آز بیلیمگیمیز نتیجه سینده، بیر اوزون ترکیبی، یازیب و باشا

دوشمک اوچون هر کلمه آراسیندا بیر «ین» ی ایشلتمه لی اولوروق.

هر حالدا، ایکینجی و اوچونجو ترکیبلری ایشلتمکده بو جوزئی، لاکین اهمیتلی نوکته لره اؤنم و ثرمه لی بیک!